

BULGÁRIA KELET ES NYUGAT MESGYÉJEN

A FŐVÁROS ÉS A VIDÉK közti különbség úgyszólván Európa valamennyi államában élénken szembeszökő. Annál meglepőbb tehát, ha az ember megáll Szófia közepén és valahogy úgy érzi, hogy az egész bolgár múlt, történelem, a bolgár lélek és egyéniség ölt testet körülötte a maga szimbólumaiban. Hogy itt nem az anyaföldtől elszakadt és többé-kevésbé gyökértelen körengtetegben él, hanem városban, ahol az egész ország szívedobbanása érezhető, ahol a házak, utcasorok, régi és új épületek a bolgár kultúra fejlődésének vetületét jelentik.

Most, ebben a hetek óta tartó szakadatlan hóesésben szinte átszellemülve, sejtelmesen magaslik elő hatalmas arányaival a főváros legszebb, arányaiban lenyűgöző temploma, a Kyrill és Methodi katedrális. Sokkupalás, gigantikus épület, amelynek ormán dacosan szökik égbe a görög kereszt. Bent, az óriási boltívek alatt szigorú, komor görög szentek állanak hosszú sorban őrt az oltárokon, stilizált, szögletes és merev testtartással, a fénylő arany tányérral fejük körül. Különös, keleti szentek, torzonborz szakállasak, hűvösek és előkelők. Olyan öntudattal, méltósággal tekintenek alá magas trónusukról a lent térdelő hívek tömegére, mintha mind a mai napig sem eszméltek volna rá a hajdani híres, világokat verő Bizánc hatalmának lassú alkonyára.

Itt, errefelé még él az egykori, bizánci lélek, amely ebben a katedrálisban ölt testet, a görög kereszt még Kelet felé mutat és ezek a komor szentek a maguk zárkózottságában idegenek számunkra, mint ahogy szokatlan az a hajbókolás, ismeretlen rítus, amellyel a templomlátogatók elébük járulnak. Szent Kyrill tiszteletére szentelték ezt a templomot, annak a Szent Kyrillnek ajánlották, akinek emlékét kőbevésett szobornál és emeletes freskónál ékebben, maradandóbban hirdetik ezek a furcsa betűk, felírások az oltárok talapzatán. Ez a cirill ábécé, amelynek folytán Bulgáriáé a dicsőség, hogy megalapozta a keleti szláv kultúra továbbfejlődését a Balkánon és Oroszországban, Ázsiában.

Az írás magában csak szimbólum, amely elválasztja Keletet Nyugattól, ám jelképeken felül a lelkek mélyére ható valóság az, hogy az egykori Bizánc elszakított, kihasított egy nagy darabot Európa testéből. Túl nyelven, íráson és képeken, a lélekben is már Kelet ez a vidék, amelyen ma is még hatékonyan és hatalmasan uralkodik a görög-kereszt és a bizánci lelkiület. A világ szlávságának egyik legnagyobb emberét ünnepli ködös hóesésben ez a katedrális, azt a férfit, aki külön kultúrát teremtett népének, de olyan elgondolásban,

hogy az mind a mai napig határvonalat szab európai Nyugat és Kelet között. Ezért van az, hogy a geográfusoknak nincs mindig igazuk, mert errefelé már elhagyjuk Európát, itt már a keleti lélek vibrál körülünk. És hiába akar minden erejével „europeizálódni“ a bolgár, egészen a lelke mélyén mindig megköti, mindig gátolja ez a magasba szökő görög kereszt. Bulgária számára Bizánc történelmet és múltat jelent, de egyben ehhez kapcsolódik a Ma is, erre épül a további fejlődés.

Kevésbé központi fekvésű tér szélén, a mélyebben elterülő városrészben filigrán, karsú, keskeny minarét szökik a magasba: a török mecset tornya, amely mélabúsan tekint le a belőle kiinduló új sugárútra. Körötte modern épületek sorakoznak, hogy annál szembezőköbb legyen az időszerűtlenség, amelyet ez a mohamedán imaház jelent. Már kissé megfakult a csillogó arany betűknek ékes szövevénye, amely a bejárat fölött hirdeti, hogy Allah nagy és hatalmas, és Mohamed az ő prófétája. Ünnepeken még feltűnik a minarét keskeny erkélyén a fehér ruhába öltözött imám, amint elnyújtott, panaszos hangján sírja bele a lüktető belváros forgatagába Allahnak nagyságát, még csoportosan járulnak alázatosan megoldott sarukkal a mecset elé a hithű mohamedánok: de ez már csak a múlt, amely ittmaradt és amelyre nem szívesen emlékeznek vissza az itteniek.

És mégis, a halványuló félholdnak egy-két fáradt, utolsó sugara ma is itt rezeg a levegőben és a lelkekben, és ha már múlttá foszlott is a lófarkas lobogó: nagyon hosszú, nagyon hatalmas és veszedelmes múlt volt, amely nem tűnt el nyom nélkül az időben. Ötszáz esztendő rabság és elnyomatás végzetes korszak a népek életében, ötven-hatvan esztendő alatt nem lehet azt egészen elfelejteni.

A görög kereszt és a félhold szellemi harcának csatateré volt az ország. Sokáig úgy is látszott, hogy ez a kopott mecset lesz úrrá ezen a földön. Végül, a felszabadulás után mégis csak a boltozatos görög katedrális lett győztes a lelkeken, de egyre fakulón, egyre szürkülön ugyan, mégis itt méléz a lüktető városrész közepén a lapostetejű török mecset és néha, különleges alkalmakkor felhangzik a elnyújtott dalmú török ima, felcsendül a levegőben és tudat alatt talán a lelkek mélyében is.

Szemtől szemben a bolgár parlamenttel, a szobranjéval, délcegen ül ágaskodó paripáján a felszabadító cár. „Car oszvoboditel“ ... hirdeti a talpazaton a felírás. Mereven néz szembe a képviselőházzal II. Sándor, akire hálával és tisztelettel tekintenek a járókelők. Mint ahogy hálával, tisztelettel és szeretettel gondolnak mindenkor Oroszországra, a hatalmas, segítő testvérré, akinek elsősorban is köszönhetik, hogy megérték országuk felszabadítását. Még ma is élnek igen öreg emberek, akik hajdanában, a dicsőséges esztendőkből együtt harcoltak a felszabadító orosz csapatokkal a gyűlölt török félhold ellen. Még ma is előlegezett jóindulattal és rokonszenvvel fordul ez a nép minden felé, ami Oroszországból érkezik, hiszen az oroszban nemcsak a jóindulatú és hatalmas testvért látják, de egyben a megmentőt, aki örök hála kötelezte őket.

Szívükhöz és kultúrájukhoz legközelebb az orosz áll, akinek már nyelve is közvetlen rokonságban van a bolgár nyelvel. A tanterv

szerint már az iskolás gyermeknek is kötelessége oroszul tanulni; nem csoda, ha mohó falánksággal vetik magukat a régebbi és a modern orosz irodalomra, ha operájuk egymás után játssza a mai orosz zeneszerzők alkotásait, ha Tolsztoj és Dosztojevszkij népének ködös, fantasztá, álmatag filozófiája élénk visszhangra talál náluk. Nyugodtan el lehet mondani, hogy ma a hozzájuk legközelebb eső kultúra az orosz, a legtermékenyebb szellemi befolyás az orosz nép köréből érkezik; nem a kommunista világnézetből, de politikától függetlenül, a mindenkori oroszoktól.

Léleken azonban Oroszország, különösen a Szovjet-Unió megteremtése óta, mereven elkülönült Európától. Az is csak Kelet, az ázsiai Kelet, amely mereven helyezkedik szembe a mi nyugati elgondolásunkkal. Bizánci lélek, keleti török hagyományok, keleti orosz szellemi áramlatok: ahogy mindezek egymásba torkolnak és leszűrődnek, kialakul ez a sokrétű bolgár egyéniség, amely olyan nagyon szeretne Európa lenni, és amelyet annyi elszakíthatatlan szál tart vissza Nyugattól.

Az ellentmondás és a lelki harc éppen ebben nyilvánul meg: ezekben a modern palotákban, ultramodern utcáorokban és városrészekben, amelyek most egyre épülnek, hittel és lelkesedéssel, és amelyek számára Európa a példakép, a követendő ideál. Ma még kissé gyökértelenek egymásra halmozott és egymásnak ellentmondó stílusukban, ahogy sorban követik a barokk palotát a klasszicizáló háztömbök, a Bauhaus-t másoló bércaszárnyák. De valami lázas, éhes mohóság jellemzi őket, az a mindenáron-Európa, amelyet sürgősen meg szeretnének valósítani. Nagyon büszkék ezekre a szófiai villanegyedekre, de mégis az az embernek az érzése, hogy mindez pusztá fölszín, amelynek mélyén összebogozott szálak vezetnek a Szent Kyrillről elnevezett katedrális felé és a málladozó török mecset lábához, hogy itt a mélyben hagyományos, lappangó erők feszülnek, amelyeket egy láthatatlan mágnes Kelet felé vonz. Mert a Kelet itt történelmet, múltat, hagyományt, egyéniséget és a lélek alapját jelenti. A Nyugat azonban ma méggyökértelen és csupán a felsőbb síkon mozog.

TÖRTÉNELMI OSZTÁLYRÓL nem lehet beszélni Bulgáriában. A félévezredes török elnyomatás szolgásgba, szegénységbe, alantas sorsba döntötte az egész lakosságot. Igaz, hogy az 1878-i felszabadításkor volt egy gazdagabb bolgár néposztály, az úgynevezett csobardjick, de ez szinte nyom nélkül eltűnt, megsemmisült. Az igazi bolgár nemesség pedig már a tizennegyedik század folyamán kiveszett. Amikor Szász-Kóburg-Gótai Ferdinánd megérkezett az országba, hogy átvegye a fejedelemséget, a legnagyobb zavarba jött, mert a bolgárok soraiból akarta udvarát összeállítani. Az ötévészázados rabszolgásg anyagilag és szellemileg tönkretette a bolgár népet.

Mi maradt tehát Bulgáriában? Semmi egyéb, mint a föld és a paraszt, minden népnek két leghatalmasabb, legerősebb és egészségesebb alapja, amelyen nyugodt lélekkel lehet megkezdeni a jövő felépítését. Föld és paraszt: a két őselem, amelyre a bolgár nép támaszkodik és amelyet még nem homályosított, nem silányított el az a

kultúra, amely Európában sokszor már a hanyatlás és dekadencia felé mutat. És mert ez a két, szinte szűziesen őserő érintetlenül maradt, azért hatalmas, egészséges a bolgár népi lélek.

ITT A PARASZT az alfa és az omega. Bulgária lakossága megközelítően nyolcvan százalékában földművelő, a többi húsz százalék pedig megoszlik az ipar, kereskedelem, a tisztviselőosztály, a katonaság, karhatalom és a szellemi munkával foglalkozók között. Az előbb elmondottakból azonban nyilvánvaló, hogy a mai intelligencia családja szerint jóformán kivétel nélkül a paraszt, kisbirtokos osztályból veszi eredetét, mégpedig nem is nagyon messzire visszamenőleg. Ezeknek a politikusoknak, orvosoknak, ügyvédeknek, íróknak és művészeknek, ha nem apja, úgy nagyapja még maga szántotta-vetette kis földjét, vagy szolgált béres gyanánt más, gazdagabb birtokosnál.

Kétféle agrárizmus, két különarcú agrárország különböztethető meg. Agrár nép a magyar, a lengyel is. Ott azonban a hangadó szerep a nagybirtoké és a nagybirtokosé, a gazdag történelmi osztályoké vagy az újonnan megduzzadt plutokráciáé. Ez az a bizonyos dzsentri-agrárizmus, amely alapján véve ugyan szintén a földből nőtt ki, de közé és birtoka közé sok minden egyéb ékelődik, amely eltávolítja őket egymástól.

A bolgár törvények értelmében háromszáz hektárnál nagyobb kiterjedésű birtoka nem lehet senkinek sem. Még az öröklést is szigorú és alaposan körülírt rendeletek szabályozzák. Ennek köszönhető, hogy a bolgár kisbirtokosból kiveszett az ősi paraszt tulajdonság, amely annyi bajnak, bűnnek örök forrása volt és maradt mind a mai napig: a földéhség, a földsóvárgás, amely nem tekint egyébire, mint a szomszéd parcellájára, kapzsián, irigyen és elszántan; amelynek számára minden eszköz jó, helyes és megengedett, ha általa újabb barázdákat lehet a családi vagyonhoz csatolni.

Ezért ritkaság errefelé a birtokos parasztosztály ősi átka, az egyke, hiszen háromszáz hektár határánál már ott fenyeget az állam véetőja. A bolgár paraszt nem azért küzd, fárad és sokszor nyomorog, hogy újabb területeket hasítson ki a maga számára a szomszédok rovására, hanem gondosan és szorongva vigyáz, hogy a föld ki ne csússzék a talpa alól. A föld szeretete, ős-paraszti imádata itt nem expanzív törekvésekben nyilvánul meg, inkább odairányul, hogy a meglévőt óvja, őrizze és az utódok számára megtartsa.

A NÉP LELKE és jelleme egyedül ezekből az adottságokból magyarázható meg. Csak ide vezethető vissza, hogy a nemzeti egyéniségnek arculata merőben különbözik a nagybirtokos agrárországok sajátosságától. A bolgár nem földesúr, hanem paraszt, a szó átfogó, egyetemes és örök-egyértelműben, annak minden erényével és hibáival egyetemben.

A földesurak nemzete általában hajlamos a romanticizmusra, az idealizmusra. Ezek a lovagias népek, hol helyesen, hol pedig helytelenül értelmezve ezt a lovagiasságot. Nagyvonalúak, ábrándokat kergetnek, sokszor a valóságnak rovására. Nyíltszívűek, esetleg vakmerőek, nemritkán hajlamosak a könnyelműsége. Pénzben, szerelemben,

örömben és barátságban, gyűlöletben és megvetésben pazarlóak, kilengésekre hajlamosak. Boldog, gazdag időkben nagylelkűek, áldozatra készek, balsorsukban azonban gyengék, ingatagok, olykor kishitűek. Ezek a népek azok, amelyek zászlóvivői az arisztokratikus, feudális, rendi lelkeseknek, még ma, a huszadik században is, még az olyan, újonnan kialakult társadalmi osztályok körében is, amelyeknek pedig vajmi kevés közük van a latifundiumokhoz vagy a nemesi címekhez.

A bolgár egyéniségében viszont a paraszti demokrácia és a paraszti gőg keveredik. Lelke mélyén ősi műveltségek atavisztikus emléke szunnyad, egészséges, földszagú lényében pedig ott duzzad a televény őseréje. A romantizmus egész lelkivilága végtelenül messze esik tőlük. Éppen ellenkezőleg, hallatlanul tárgyilagosak, szinte pozitivisták és pillanatnyira sem ringatják magukat hiú és elérhetetlen ábrándokban. A realitás és a józan, egyszerű bölcsesség irányítja minden tetteiket, minden elgondolásukat, jól felfogott érdekeiket minden áron megvédik és semmiféle hangulat sem tudja őket befolyásolni, sem magánéletükben, sem a politikában. Az élet minden viszonylatában, jó és rossz sorsban egyaránt állhatatosak, magabízók és szilárd jelleműek,

A romantikus, hősies lelkesedés nem lánghoz fel vérükben; áhhoz megint túlságosan megfontoltak, alaposak, realisták és nehézkesek. Céljaikat inkább lassan, fokozatosan, következetes munkával valósítják meg és ha valamit elhatároztak, úgy annak követésében megingathatatlanok, sziklaszilárdak. Dacos, makacs, keményfejű nép, amely inkább alapos, mintsem heroikus.

Az ősi paraszt bizalmatlanság náluk is feltűnő és kirívó. Nem hevülnek könnyen semmi ismeretlenért. A félezeresztendő török elnyomatás megtanította őket, hogy mindenkiben inkább ellenséget keressenek az első pillanatban, mintsem barátot. Magánéletükben is zárkóztak, visszavonulók és a gyanakvásnak ez a kérge csak lassan, fokozatosan enged föl magatartásukban. Igaz viszont, hogy akit egyszer barátságukba fogadtak, a mellett hüen kitaranak a végsőkig és még önzetlen áldozatokra is kaphatók ilyen esetben, ami nagy szó oly paraszti népnél, amely megdöbbenő realizmusában mindig mérlegelni tudja önnön érdekeit.

A szellemi élet terén egészen kiváló egyéniségeik vannak, de általában azt lehet mondani, hogy maga a nép közepes tehetségű. Belső életük, akárcsak külső megjelenésük, lassú mozgású, olykor nehézkes, de mély és alapos. A szellemesség, a sziporkázó ötletek iránt nincs jóformán semmi érzékük. Ezért marad a francia lélek, a francia „esprit“ idegen számukra, noha a tanultabb osztályok alaposan és behatóan igyekeznek foglalkozni a francia szellemi áramlatokkal, irodalmi élettel és múlttal. Inkább furfangosak, agyafúrtak, a parasztnak csavaros és ravasz észjárása alkalmassá teszi őket a politikára, a diplomáciára.

Közepes tehetségüket ellensúlyozza bámulatraméltó szorgalmuk, amely már-már kultúrénsgben nyilvánul meg. Ha egyszer a tanulmányokra vetik magukat, úgy azt ugyanazzal az alapossággal és

következetességgel teszik, mint amely annyira jellemző rájuk az élet minden viszonylatában. Érdeklődési körük széles, mindent tudni akarnak, minden iránt szeretnek tájékozódni.

Egyik legszembeötlőbb nemzeti jellemvonásuk azonban az a szinte túlzásba vitt takarékoság, amelyhez fogható csak a francia kispolgárok körében figyelhető meg. Talán az elmúlt évszázadok sok és ijesztő nyomorúsága, megalázottsága szoktatta rá őket, hogy hihetetlenül igénytelenek maradjanak még akkor is, ha jövedelmező, előkelő állásokba kerülnek. A legkevesebbel is megelégszenek, garast garas mellé kuporgatnak, a szegényebbek a szájuktól vonják meg a falatot. Végső álmuk és vágyuk, szegénynek és gazdagnak egyaránt, a saját, tulajdon családi ház, amelynek berendezésére, feldíszítésére nem sajnálják a pénzt. De ruházkozásban, élelemben a legkevesebbel is megelégszenek és öntelt örömmel szemlélik, mint gyarapodik napról napra titokban tartott takarékbetétjük.

Igen, mert ha már nagyobb vagyona tesznek is szert, azt igyekeznek letagadni, eltitkolni, homályba rejteni és inkább tovább folytatják szűkös életmódjukat, csak hogy a külvilág ne vegyen gazdagságukról tudomást.

Talán ezzel a túlzásba vitt takarékosággal függ össze, hogy jellemüknek ez az árnyalata valami irigységfélében nyilvánul meg. Rosszindulatú szemmel figyelik, ha a közelükben élő magasabb életnívó felé törekszik, ilyenkor áskálódni kezdenek ellene. Ha egy-egy valóban tisztakezü államférfi, politikus, miniszter évtizedes munkássága után házat vesz magának, akkor máris elterjed a legtöbbször teljesen alaptalan hír: hűtlenül sáfárkodott a közpénzekkel. Mindig előtérbe kerül a kérdés másokkal szemben: honnan, miből telik ennek vagy annak erre vagy arra? És megindul a pletyka-lavina, amelynek nehéz útját szegni. Nem csoda ezek után, ha mindenki gondosan titkolja vagyoni helyzetét és készakarva a szükségszerű nívó alá szálítja le életét. A külszín végett.

Így fejlődik ki lassan az egyetemes hipokrizis, a közvéleménynek túlságosan magasra értékelése, amely végeredményben is megköti az egyéniség szabad fejlődését. Mert ezek az emberek nem csupán a mások pénzügyi helyzetével foglalkoznak, de szívesen avatkoznak bele a családi életbe is, fürkésznak az után, hogy ki kivel érintkezik, ki mivel tölti napjait. Ezért érzi itt magát mindenki többé-kevésbé egyéni szabadságában megkötve és gátolva. Bizonyos, hogy ennek a körülménynek erkölcsi szempontból sok mérsékelő hatása van, a szabadság, illetőleg a szabadosság eleve lehetetlen, mert az embereknek állandóan a közvélemény szigorú, sőt rosszindulatú ítélete lebeg szemük előtt. De mérsékelő befolyás mellett ez egyben akadályt is jelent sok jogos és helyes egyéni fejlődés számára.

A bolgár lélek alapvonása a szomorúság, a csöndesség, amely már több mint melankólia. Ha az ember elnézi őket, amint egymás mellett ülnek, kocsmákban vagy éttermekben, föltűnik, hogy milyen szótlanok, elmélázók, szembeötlő, hogy milyen keveset nevetnek szívből és vidáman. Még ha mulatnak is és a bor, a szesz dolgozik bennük, akkor is inkább hangosak és kiabálók, mint jókedvűek.

Még kell csak hallgatni zenéjüket, amely oly híven tükrözted egyéniségüket, végig kell nézni táncaikat. Mindig ugyanaz a mélabús, siránkozó, vontatott dallam, amelyet elnyújtott énekszóval kísérek. Valami megdöbbenő, mély, lélekről szakadt szomorúság, bánat panaszkodik ezekben a dalokban, amelyeknek úgyszólván semmi közük sincs az orosz zenéhez. Inkább a török hatás és befolyás érezhető rajtuk. Táncaik is vontatottak, nehézkesek, fáradtak és ha gyorsabb ütemben rakják lábaikat, az sem az igazi szilajság, a túltengő temperamentum kiütkezése. Köztük járván olyasmit érez az ember, hogy ezek itt nem tudnak igazán, lélekből nevetni.

Még a gyermekeik is! Csodálatos, milyen öregesek, koravének, fáradtak és szomorúak ezek a pöttöm iskolásfiúk, leánykák vagy az egyetemi hallgatók, akiknek dalolása csak akkor veri fel a városok utcáit, ha italosán térnek haza szállásukra. Szilaj, hancúrozó, harsogó kacagású gyerekcsoport lármája nem igen veri fel a terek csöndjét. Mintha ez a fiatalság is a szomorú bolgár múlt tragédiáját hordozná vézna, gyöngye vállán, mintha a hajdani szenvedések riasztó emléke ködlenék mély, bánatos, szomorútűzű szemükben.

Mintha ez a nép még nem tanult volna meg, vagy már elfelejtett volna nevetni. Vannak csintalan, könnyű szövegű románcaik, amelyeket italosán szívesen dalolnak el. De az idegen, aki nem érti a nyelvet, csak a dallamot hallja, sírni szeretne a szomorúságtól és letarolt, pusztuló rétek emléke merül fel szeme előtt.

Családi életük mélyén az elmúlt török időknek hatása és befolyása kísért. Talán maguk sem tudják, maguk sem veszik észre, hogy minden külső tény és látszat ellenére is itt még a háremlelkület folytatódik, ha nem is külsőségeiben, de mélyebb lényegében. A bolgár úgy vigyáz feleségére, olyan aggódó féltékenységgel kíséri minden léptét, hogy az már túlnő a szükséges kereteken.

Kétségtelen, hogy a családi élet tisztasága és őszinte mélysége, különösen a vidéken, feltűnő. Erkölcsükben egyszerűek és egyszépek, akár a természet, amelyhez olyan sok közvetlen szál fűzi őket. Azért a férfi szerepe mégis föltétlenül előtérbe nyomul, ő a korlátlan úr a házban, aki parancsol és rendelkezik. Idegen a család szentélyébe csak a legritkább esetben jut be.

A bolgár, a fővárosban is, ha valakit vendégül lát, szívesebben hívja meg ebédre, vacsorára valamelyik étterembe, mint otthonába, feleségét pedig a lehetőség szerint távol tartja barátaitól ismerőseitől. Az asszonynak helye a család, a ház: ezt az elvet a legszigorúbban betartja. Ennek következménye, hogy a nyugateurópai értelemben vett társadalmi élet itt csak nagyon kevés, egészen gazdag és a nyugati kultúrától átitatott család körében lelhető fel.

Józságukkal és takarékos alaptermészetükkel magyarázható, hogy erkölcsükben igen szigorúak. Georges Desbons francia író mondotta róluk a szellemes megjegyzést: A bolgár nem iszik, mert az pénzbe kerül és nem beszél sokat, mert az idejét rabolja; ezért mentes a szláv népek két általános nagy gyengeségétől: az iszákosságtól és a bőbeszédűségtől... És valóban így is van: általában nagyon egyszerűen és mértékletesen élnek.

A család középpontja a gyermek. A bolgár szülők határtalan szeretettel és ragaszkodással veszik körül, becézik és dédelgetik. Sajnos, különösen az intelligencia körében gyakran előfordul, hogy ez a szeretet inkább kényeztetésben, mintsem egyéni nevelésben nyilván meg, amely utóbbit illetőleg még sok kívánnivaló van Bulgáriában.

Vallásból fakadó lelki életükben a görög egyház hatásának nyomait kell keresni. Ismeretes a történelemből, hogy a török hódoltság alatti Bulgáriának egyik állandó belső problémája volt a görög egyháznak, a nemzeti bolgár görög egyháznak és a portának torzsalkodása. A török kormányzat minden erejével a görög egyházat támogatta, amely a konstantinápolyi politika készsége eszközévé lett és mindent elkövetett, hogy a bolgárokat nemzeti öntudatuktól, nemzeti szellemű kultúrájuktól megfossza. Az önálló bolgár keleti egyház gondolata ekkor hatalmasodott el egyre szélesebb rétegekben, de megvalósítására csak jóval később került a sor.

Addig a lelkiismeretlen és javarészben tudatlan, török befolyás alatt álló görög papok destruálták szellemileg és kultúrában a népet, züllesztették a vallási áhitatot a napi politika ingoványába. Ezek a papok, ez az egyház egyszerűen csak szellemi fegyver voltak a török kezében, természetes, ha nem találtak utat a lelkekhez. A mellett a papoknak, sőt főpapoknak is a szellemi színvonaluk olyan alacsony maradt, tanultságuk és képzettségük olyan hiányos volt, hogy már csak ezért sem lehettek képesek szoros értelemben vett hitbuzgalmi működésre.

Talán ebből is magyarázható, hogy a bolgár lassan közömbös lett a vallási kérdések iránt és ma határtalan felekezeti türelemmel viseltetik. Az ország lakosságának túlnyomó része a bolgár nemzeti görögkeleti egyháznak híve, de a másvallásúak tökéletesen egyenlő elbánásban részesülnek nem csupán elvileg, de a gyakorlatban is. Miután a zsidóság itt nem törekszik politikai és közéleti szereplésre, megmarad tisztán felekezetnek: zsidókérdést Bulgária nem ismer.

A szent színódus újabban mindent elkövet, hogy a régi időknek ziláltságát fokozatosan feljavítsa és rendbehozza. Ma is még sok tanulatlan és műveletlen pap működik a vidéken, akik lelkipásztori működésükkel egyidőben kisbirtokosok és maguk művelik földjüket, együtt járnak a néppel a falusi csapszékekbe és így nem hivatottak az egyház tekintélyét fenntartani. Az egyházi élet vezetői nagy erőfeszítéseket tesznek e bajoknak orvoslására és ez rövidesen sikerülni is fog nekik. Ezzel egyidőben lehetséges lesz majd kintani a nép hajlamosságát a babonára, amely vallási életüket ma is még át és átítatja.

ÍGY KERÜLT SZEMTŐL SZEMBE a civilizációval ez az alapjában paraszti lelkületű bolgár nép a felszabadulás után. Fentebb már említettük, anyagilag és szellemileg müyen mélyre süllyedt lakosságot talált új országában Ferdinánd fejedelem, amikor megérkezett, hogy átvegye az uralmat. Az első időkben kénytelen volt külföldieket országába hívni, hogy a legfontosabb megbízatásokat azokra hárítsa. Az energikus és elhatározott uralkodó azonban nyomban hozzálátott, hogy népét a nyugati kultúra közelébe vezesse. Ezt elsősorban új, nemzeti bolgár tisztikar kiképzése által akarta megkezdeni.

Bulgária társadalmi fejlődésében a legfőbb és legelső szerep a tisztikaré volt. Ezek a paraszti származású fiatalemberek, akiket Ferdinánd maga köré gyűjtött, csodálkozó és ámuló szemmel nézték azt a fölényes nyugati kultúrát, amely fejedelmüknek egyéniségéből áradt. Ferdinánd anyagilag is, a bolgár viszonyokhoz képest bőséges és gazdag illetményekkel látta el őket, a tehetségesebbeket csapatostól küldötte tanulmányutakra, külföldi katonaiskolákba, hadgyakorlatokra. Új világ, új horizont tágult ezek elé az ifjak elé Németországban, Belgiumban, Franciaországban, a germán és latin kultúra közvetlen közelből ihlette meg fogékony lelküket.

Hazatérve egyszeriben ráeszméltek népüknek elmaradottságára, kétszeres fájdalommal látták, milyen végzetes pusztítást vitt véghez a Balkánon az öt évszázados török rabság és elnyomatás. Akkor még nem volt igazi bolgár irodalom, fokozott kíváncsisággal, szinte lázasan vetették magukat a külföldi könyvekre és szívták, habzsolták mohón és kiéhezetten a ragyogó, virágzásában lévő idegen szellemi életet.

Előnyös anyagi helyzetük megengedte, hogy fiaikat, lányaikat már külföldi iskolákba, nevelőintézetekbe küldjék, egyetemekre járásuk, akadémikusokká képezzék. Ezekből a tisztigyerékekből, kincstári fiúkból lettek az első bolgár ügyvédek, tanárok, tanítók, művészek, diplomaták és politikusok. Ezek alapozták meg a hazai intelligenciát és biztosították továbbfejlődését. Ezekből fejlődött ki egy osztály, amely nem teljesen azonos a nyugateurópai polgársággal, de amely sokat átvett annak életformáiból és műveltségéből. Ezek szították föl a népben a kiolthatatlan vágyat Európa után, a nyugati kultúrának végtelen sóvárgását. Az alig két-három nemzedékre visszavezethető intelligencia gyökerét ez az első képzett tisztikar alkotja, amelynek megerősítésével és támogatásával Ferdinánd fejedelem felbecsülhetetlen értékű kultúrmunkát végzett.

Nagyon fiatal még ez a polgári kultúra, nagyon gyökértelen ahhoz, hogy teljesen felszívódott volna a felsőbb rétegek egészébe. Egy-két kivételtől, pár családtól, egyéniségtől eltekintve még ma is csak átmenetet jelent a paraszti egyéniség, a paraszti hagyományok és a polgári civilizáció között. A bolgár kultúra és a bolgár művelt néposztály még ma is forrongó, fejlődő és véglegesen még le nem szűrődött állapotban küzd atavisztikus emlékei ellen, hogy közelébe jusson, lényegében részese legyen Európának. Ez annál nehezebben megy, mert, mint bevezetés gyanánt említettük, múltjában és történetében minden Kelet felé vonzza. De a rá oly jellemző, következetes, nyakas elszántsággal továbbra is dolgozik és művelődik, hogy egyénisége Nyugat felé tolódjék el. Ha ezek az erőlködések itt-ott erőszakosaknak és gyökérteleneknek látszanak, nem szabad elfelejteni, hogy a népek fejlődése és átalakulása tovább tart, mint rövid két-három nemzedék.

Bizonyos, hogy pozitív tudásban, tanultságban és képzettségben tovább jutottak előre, mint lélekben és kultúrában. A tudás csak külsőség, a kultúra viszont az egyéniség vetülete, egyéniséget, lelket pedig nem lehet egyik napról a másikra átgyúrni.

A mai bolgárt általában a határtalan tanulnivágyás jellemzi. Minden iránt érdeklődik, mindent elolvas, mindenütt ott van, a legunalmasabb szakfelolvasástól kezdve a népművelődési előadásokig mindent végiglátogat. Most érzi csak, mennyire kiéhezett a tudásra, a tanultságra, amelytől nyomorúságos évszázadok fosztották meg. Annál elemibb erővel tör ki belőle ez a vágy.

Kultúrájuk, mai állapotát lényegében, de egyes megnyilvánulásában is, a francia précieux korról lehetne összehasonlítani. Legalább is akkor, ha a précieux-eket úgy tekintjük, mint a középkori és bárdatlan életformákat még csak az imént levetett felsőbb kört, amely mindenáron finom, előkelő és választékos akar lenni, noha ez nem mindig sikerül neki. Ellenkezőleg, többször csak finomkodó, szűkségtelenül felcicomázott lesz, mert érzik rajta, hogy mindez magára erőltetett forma, amely nem fakad még lelki szűkségtelből. De viszont azt sem szabad elfelejteni, hogy ezek alapozták meg a társadalmi külsőségeket, amelyek később szorosan összeforrtak a francia egyéniséggel.

Ilyen bizonytalan, tapogatózó, néha félrebotló, néha mereven vagy finomkodóan erőltetett a mai bolgár kultúra, amely mégis a legjobb úton van ahhoz, hogy lassan őszintévé váljék. A külső formák nyersesége még túlgyakran ütközik ki, még ma is sok az európai értelemben is nagytudású, komoly képzettségű ember, aki megjelenésében modortalan és szögletes. Ha pedig nem modortalan, akkor naivul finomkodó, különösen a női nem.

Tanultságban és képzettségben elérték már az európai nívót, sőt egyes szempontból még is haladták. Elsősorban is a népoktatás az, amely feltűnően magas színvonalon mozog. Kevés állam van Európában, ahol aránylag annyi a népiskola, mint itt, Bulgáriában, ahol a lakosság széles rétegei, a legutolsó hegyek közötti falut is beleértve, megkövetelik a maguk számára az elemi műveltség megszerzésének a lehetőségét, élénk érdeklődéssel olvassák az újságokat és tárgyalják meg az országot érdeklő ügyeket.

A ma még sok szempontból pusztá külsőségekben jelentkező kultúra pedig lassan egyre mélyebben bocsátja gyökereit a lelkekbe és alakítja át a bolgár egyéniséget, amely, ha majd egyszer kinő a precíóz iskola gyermekcipőiből, teljesen hozzáidomul majd ahhoz a Nyugathoz, amelyet ideálul tűzött ki maga elé.

A BOLGÁR TANULNIVÁGYÁS legfőbb mozgó ereje az a szinte mániákus érdeklődés a belpolitika iránt, amely a nép minden rétegénél megfigyelhető.

Habár a bolgár nem riad vissza a munkától, sőt ha arra kerül a sor, nagyon is szorgalmasan tud dolgozni, érdeklődésének előterében mégis csak a nyilvános élet áll, legfőbb álma és vágya mégis csak a közszereplés. Amikor a mai bolgár fiatalság zárt sorokban tolul az egyetemekre, főiskolákra, akkor titkolt vagy bevallott végső ábrándja a kiemelkedés a hétköznapi, szürke életből a csillogó nagy nyilvánosság felé. Ezért hanyagolja el ez az ifjúság a gyakorlati pályákat, az ipart és kereskedelmet, ezért hagyja ott még a földhöz ragadt szegény paraszt egyik fia is az eke szarvát és iratkozik be a jogra vagy

keres utat a köztisztviselőség felé. Mert innen lát legtöbb érvényesülési lehetőséget a napi politikához.

Féktelen személyi ambíciók fűtik őket, ezért a tülekedés a miniszteri tárcák, pártelnökségek Után; ezért a pártok sokféle tagozódása és al csoportokra bomlása; ezért nyomulnak oly sokszor személyi kérdések a politika előterébe. Ügyvéd, hivatalnok, újságíró, kereskedő: mindez nem végcél, csak ugródeszka a bolgár számára, amely a fórum felé lendíti a sors szerencsés kegyeltjét. Ezért a tanult osztályoknak, az intelligenciának — és nagy részben a félintelligenciának — túltermelése, amely örökké elégedetlen, elhelyezkedni nem tudó tömegekkel terheli meg az ország rétegződését, gyakorolja káros hatását a pártok belső életére, kényszeríti azokat a személyes kérdésekben való engedményekre.

Igaz, hogy ezzel egyidőben előnyei, sőt áldásai is vannak ennek a túlzott politikai szenvedélynek. A nép figyelemmel kíséri, megbírálja és megvitatja a nyilvános életnek, a belpolitikának minden megrezdülését, napról-napra, percről-percre és így fokozott politikai iskolázottságra tesz szert. A legkisebb faluban is élénk pártélet észlelhető, még a csapszékek, kocsmák is pártállás szerint gyűjtik össze vendégeiket. A lakosság öntudattal gyakorolja általános, titkos szavazati jogát és csak nehezen befolyásolható. A politika áll itt a tervezetéseknél, az élet egész berendezésének előterében és nagyobb szerepet játszik, mint talán bárhol egyebütt a világon.

A SZELLEMI ÉLET fejlődésében az idegen hatások természetesen jelentős szerepet töltenek be. A bolgár nép újabbkori szellemi fellendülése úgyszólván a semmiből vette eredetét, természetes tehát, hogy külföldi példákra, irányelvekre volt kezdetben szüksége, hogy azok alapján megindulhasson. Ezek által a változó vagy egymással küzdő áramlatok által ide-oda sodortatván, alakul ki lassan a jellegzetes és egyéni bolgár kultúra, amelynek azért még bizonyos időre lesz szüksége, Hogy eldobja a kezdetben nélkülözhetetlen mankókat és egyedül álljon meg a maga lábán. De máris megfigyelhető, mint alakul ki lassan-lassan, művészetben és irodalomban, tudományban és költészetben a nemzeti egyéniség, amelynek még lesz mondanivalója a világ számára.

A bevezetésben elmondottakból kiviláglik, hogy a szellemi élet terén ma is még túlsúlyban van Oroszország, már pusztán azáltal is, hogy az orosz nyelv oktatása kötelező az iskolákban. De ettől függetlenül, a tudománynak, irodalomnak, művészetnek minden viszonylatában közeli kapcsolatban áll a hatalmas szláv néppel Bulgária, ha politikailag ellenségei közé sorolja is a Szovjetuniót és ha a kommunizmust mint szellemi, kulturális irányzatot elítéli is.

Az angol műveltség és kultúra — bármilyen paradoxként tűnik is fel — elsősorban Amerikán keresztül jutott el ide, közéjük. Amerika ügyes gazdasági érzékével már régóta, még a felszabadulás előtti időkben észrevette, hogy Bulgária nyitott kapu Kelet küszöbén, amelyen keresztül könnyen be lehet jutni Elő-Ázsiába; ebben az elgondolásban természetesen elsősorban is gazdasági elgondolások játszották a főszerepet.

Ezért alapították meg még a török hódoltság idején a Roberts Kollégiumot Konstantinápolyban, ahol nagyon sok bolgár fiatalember tanult és fejlődött az amerikaiak vezetése és befolyása alatt. Újabban a főváros, Szófia mellett van a nagy amerikai intézet, ahova nagy számmal tódul a bolgár ifjúság. Ennek az amerikai propagandának érdeme, hogy fölkelte a figyelmet az angolszász kultúra iránt szerte az országban, bár tárgyilagosan meg kell állapítani, hogy ez az angol-amerikai hatás sokkal csekélyebb és felületesebb, mint amilyen elterjedt.

A franciáknak hozzátartozik politikájukhoz, amelyet már régóta követnek, hogy a Balkánt és a Közel-Keletet lehetőség szerint érdekkörükbe vonják. Nem is sajnáltak erre a célra semmiféle anyagi és erkölcsi áldozatot, úgyhogy valóban komoly eredményeket értek el, legalább is Bulgáriában. Akármekkora, sőt áthidalhatatlan ellentétek választják is el a gall-francia szellemiséget a szláv-bolgártól, mégis tagadhatatlan, hogy errefelé a francia műveltség és francia kultúra vert legmélyebben gyökeret. A francia nyelv ismerete szinte hozzátartozik a társadalmi műveltséghez, de ilyenfajta sznobizmuson felül is: a bolgár művelt osztályok meglepő jártassággal bírnak a francia irodalomban, művészetben, a francia szellemi élet áramlataiban.

A németek gazdasági, de egyben politikai okokból is, főleg a világháború után vetették magukat Bulgáriára, hogy annak szellemi életét, elsősorban pedig a most felnövekvő fiatalságét, érdekkörükbe vonják. Ebből a célból emelték Szófiában súlyos milliókért azt a hatalmas iskolát, amely egyike a Balkán legalaposabban felszerelt és legjobban vezetett tanintézeteinek. A növendékek száma évről-évre gyarapodik, úgyhogy legutóbb már további kibővítésére gondoltak. Ennek a hatása, ha lassan és fokozatosan is, de mégis csak mutatkozik, főleg az ifjúság körében.

MAGA AZ ÖNÁLLÓ bolgár egyéniség és kultúra így alakul és érlelődik lassan, külső behatásoktól megtermékenyítve, belső problémák alatt őrlődve, Kelet és Nyugat határán. Hogy elsikkad a sokirányú szellemi befolyás alatt, hogy összeroppan a belső ellentétek kiegyensúlyozatlansága folytán: attól pillanatra sem kell tartani. Egészséges, fiatal, öserőktől duzzadó fajta, amely inkább túléli a túlfinomult kultúrákat, mintsem behódol előttük. Ma még mindig csak tapogatódzik, de a történelmi fejlődés majd rátereli arra az igaz útra, tovább vezet a megkezdett csapáson, amelynek végén az önálló kultúrával rendelkező, kicsiszolódott, a történelem kohójában kiforrott bolgár nép áll majd a világ elé.

Ehhez hozzásegíti majd őket férfias, komoly magabiztosságuk és az a nemzeti büszkeség, faji öntudat, mely túlzó sovinizmus nélkül élteti és újabb munkára serkenti az egyéneket, összekapcsolja és hatalmas erő kifejtésre teszi képessé a népet. Eljön majd az idő, amikor Bulgária megvalósítja a lehetetlent, kiegyensúlyozza az örök ellentétet: Keletet Nyugattal, amelynek mesgyéjén áll őrt, dacosan, elszántan és öntudattal, akár a törhetetlen fekete sziklák a bolgár hegyeknek ormain.

NELLER MÁTYÁS